

جایگاه حق صحت در نظام حقوقی افغانستان و اسلام

The rights of health in Islam and the legal system of Afghanistan

DOI: 10.64104/v4.Issue7-8.n6.2019

امین الله وزیری^۱

چکیده

حق صحت، به عنوان یک حق ذاتی و اساسی، به این معناست که هر کس حق دارد تا به بالاترین معیار های سلامت فیزیکی و روانی دستیابی داشته باشد و تمامی خدمات صحتی و طبّی، غذای کافی، مسکن مناسب، محیط کار سالم و محیط زیست پاک را در برمی گیرد.

افغانستان با تصویب قوانین و مقررات مختلف در زمینه صحت و همچنین پیوستن به کنوانسیون ها و پیمان های مختلف بین المللی، این حق را به رسمیت شناخته و مورد حمایت قرار داده است. در این تحقیق ضمن بررسی قوانین و مقرراتی که این حق را به رسمیت شناخته اند، به بیان مفهوم و جایگاه حق صحت در نظام حقوقی افغانستان و اسلام پرداخته ایم. شیوه تحقیق در این مقاله، توصیفی- تحلیلی بوده و با استفاده از ابزار کتابخانه، مجلات و کتاب های معتبر علمی صورت می گیرد.

یافته های ما نشان می دهد که این حق برای نخستین بار در قانون اساسی سال ۱۳۴۳ افغانستان به رسمیت شناخته شد و از آن زمان تا کنون تلاش های زیادی در جهت تضمین و حمایت آن صورت گرفته است. و اما دین مقدس اسلام در مورد حق متذکره، حدود بیشتر از ۱۴ قرن قبل ارشاداتی داشته و توجه خاص خویش را به آن نه به عنوان یک موضوع شخصی و اخلاقی، بلکه به حیث یک حکم شرعی مبذول داشته است.

واژگان کلیدی: حق صحت، اسلام، نظام حقوقی، افغانستان

^۱. استاد پوهنځی حقوق و علوم سیاسي پوهنتون سلام، Waiswaziry@gmail.com

صحت‌مندی و تندرستی جسم از بزرگترین نعماتی است که خداوند جل جلاله برای انسان اعطا نموده و احکام الهی اوامر و نواهی جدی ای را برای حفاظت و استفاده دست ازین نعمت، مبذول داشته است. انسانی زمانی می‌تواند به احکام الهی به صورت درست عمل کند که توانائی و قدرت بدنی داشته باشد. این قدرت و توانائی زمانی حاصل می‌شود که انسان از صحت و سلامتی کامل بر خوردار باشد.

از روزگاران قدیم، انسان به منظور دست یافتن به صحت و سلامتی، با انواع مختلف امراض مبارزه نموده و همیشه در تلاش یافتن راهی برای علاج و مداوای آنها و یا حداقل تسکین و تخفیف آلام و دردهای آن بوده است؛ صحت‌مندی همواره یکی از عوامل مهم در رفاه و کرامت انسانی بوده و برخورداری از حد اقل خدمات صحی، لازمه حیات و حیثیت ذاتی انسان به شمار رفته و عدم برخورداری این حداقل‌ها به منزله انکار والاترین ارزش‌های انسانی می‌باشد.

حق صحت در بر گیرنده تمامی شرایطی می‌شود که دولت‌ها برای تأمین امکان یک زندگی سالم، متعهد به فراهم کردن آن بوده و جهت تضمین آن مسئولیت‌ها و مکلفیت‌های معینی را به دوش دارد. واضح است که دولت‌ها نمی‌توانند صحت و سلامتی و مطلوب بودن صحت‌مندی افراد را تضمین نمایند؛ اما می‌توانند شرایطی را فراهم سازند که در آن صحت افراد مورد حمایت قرار گرفته و دستیابی به تندرستی برای افراد ممکن گردد.

حق صحت به عنوان حقی بنیادین توصیف شده و برای تحقق و بهره‌مندی از سایر حقوق و آزادی‌ها در اسناد ملی، بین المللی و اسلام پرداخته شده است. از آنجایی که افغانستان یک سرزمین اسلامی بوده و بیش از 99 فیصد جمعیت آن را مسلمانان تشکیل می‌دهد، مسأله پرداختن به حق صحت از منظر قوانین وضعی و شریعت اسلامی در جهت بلند بردن سطح دانش و آگاهی مردم اهمیت بسزایی دارا می‌باشد. این که حق صحت به چه حقی اطلاق شده؟ جایگاه این حق در نظام حقوقی افغانستان و دین مبین اسلام در کجا بوده و ضمانت اجرای آن در چیست؟ نگارنده در این تحقیق به دنبال دریافت پاسخ مناسب به سوالات مزبور می‌باشد.

تعاریفات

برای شناخت و درک بهتر موضوع، در این مبحث ابتدا به تعریف صحت از دیدگاه‌های مختلف پرداخته و پس از آن از حق صحت تعریفی ارائه خواهیم نمود.

• تعریف صحت

صحت در لغت به معنای درست شدن، بی عیب شدن، راستی، درستی^۲، سلامت، سداد و بی عیبی می‌باشد.^۳ و اما در اصطلاح از صحت توسط دانشمندان تعریف‌های متعددی ارائه شده است. چنانچه به باور بعضی‌ها صحت عبارت است از

1- حسن، عمید، فرهنگ عمید، چاپ دوم، تهران: نشر فرهنگ اندیشمندان، ۱۳۸۹، ص 605.

3- فرهنگ واژه باب دهخدا، واژه صحت، تاریخ دریافت: 1397/8/10.

تندرستی کامل بدنی، روانی، اجتماعی و روحی بوده⁴ و به باور بعضی ها هم صحت عبارت از حالتی است که به وسیله آن از انسان افعال صحیح و سالم صادر می گردد.⁵

در کنار تعریف های فوق، سازمان صحتی جهان نیز از صحت تعریفی ارائه نموده است. مقدمه اساسنامه این سازمان بیان می دارد که: صحت عبارت است از یک حالت آسودگی کامل جسمی، روانی و اجتماعی بوده و تنها به نبود بیماری یا ناتوانی اطلاق نمی شود.⁶

تعریف حق صحت

حق صحت از جمله حقوق بنیادین و اساسی افراد بوده و تمامی افراد از این حق بدون هیچگونه تبعیض تبعیض از نظر جنس، سن، رنگ، پوست، ملیت، نژاد، زبان، دین، دیدگاه سیاسی و موارد مشابه بهره مند شده می توانند.⁷

حق صحت عبارت است از حق دستیابی از بالاترین استاندارد های سلامت فیزیکی و روانی بوده⁸ و در بر گیرنده تمامی شرایطی از جمله (عرضه خدمات صحتی، سلامت عمومی، مسکن مناسب، آب سالم، محیط کار سالم، محیط زیست سالم و غیره) می شود که دولت ها برای تامین امکان یک زندگی سالم، متعهد به فراهم کردن آن می باشند.

مولفه های بنیادین حق صحت

به طور کلی در مورد حق صحت، چهار مؤلفه اساسی ذیل را باید مد نظر داشت:

• حق صحت، حقی است فراگیر و عام شمول

وقتی از صحت صحبت به عمل می آید، اولین و ابتدایی ترین مفهومی که از آن به ذهن خطور می کند، دسترسی به مراقبت های صحتی و مراکز صحتی و درمانی است. بدون شک مراقبت های درمانی و صحتی اولیه و ضروری و در اختیار داشتن این امکانات، عنصری مهم در تحقق حق صحت بوده؛ اما در کنار آن ها عناصر دیگری نیز وجود دارند که در راه نیل به حصول کامل این حق، اهمیتی مضاعف داشته که می توان به غذای کافی و مقوی، محیط زیست سالم و پاک، آب آشامیدنی سالم، محیط کاری ایمن و دسترسی به دواهای اساسی اشاره کرد.

حق صحت متضمن یک سلسله آزادی ها است

در این مفهوم، آزادی به این معناست که هیچ کس نباید بدون رضایت خود تحت انجام آزمایشها یا معالجات طبی اجباری قرار گیرد. پیشرفت های علمی که در زمینه صحت و درمان و سایر مسایل طبی صورت می گیرند، در کنار منافع آنها، می توانند آثاری منفی بر صحت انسان نیز داشته باشند؛ به ویژه آن گاه که انسان، موضوع انجام انواع آزمایش های بالینی برای ارزیابی میزان کارایی ادویه جات و شیوه های درمانی جدید قرار می گیرد. هرگونه آزمایش و تحقیق طبی اجباری ممنوع شمرده شده و رضایت فرد در هر مورد باید از قبل اخذ شود. با استناد به ماده ۷ میثاق حقوق مدنی و

4- تعدادی از علمای جید ریاست ارشاد و انسجام مساجد وزارت ارشاد، حج و اوقاف، جایگاه صحت در اسلام، بخش صحت بنیاد آغا خان در افغانستان، 1393، ص 4.

5- احمد شاه، شکوهمند، طبابت و اخلاق، کابل، مطبعه النخيل، 1396، ص 21.

6- غلام رضا، رحیمی، مجله دانشکده پیراپزشکی ارتش جمهوری اسلامی ایران، سال پنجم، شماره 1، 1389، ص 53.

7- فاطمه، کوکی سقی، قابلیت دادخواهی حق بر سلامت در نظام حقوق بین الملل، فصلنامه حقوق پزشکی، سال دهم، شماره سی و هفتم، 1395، ص 11.

8- محمود، عباسی و دیگران، مفهوم و جایگاه حق بر سلامت در نظام حقوقی ایران، فصلنامه حقوق پزشکی، سال هشتم، شماره سی ام، 1393، ص 183.

سیاسی که اشاره داشته «هیچ کس نباید به شکنجه و مجازات ظالمانه و غیرانسانی محکوم شود، به ویژه این که هیچ فردی نباید بدون رضایت خود محکوم شود که تحت آزمایش علمی و طبی قرار گیرد» و همچنان با توجه به ماده 37 قانون ادویه افغانستان که در آن چنین اشاره شده «تطبیق موادی که در مورد استفاده آن، شواهد و مآخذ علمی، در طبابت عصری و عنعنوی موجود نباشد، در عضویت انسان ممنوع است»،⁹ می توان گفت که اقدامات یا آزمایش های طبی اجباری و تحمیلی هم مانند شکنجه یا دیگر رفتارهای غیرانسانی، ظالمانه و تحقیرکننده به شمار می روند. بناً با توجه به این مساله به نام پیشرفت علم و دانش طبی، نمی توان آموزه های بنیادین حقوق بشری همچون حیات و سلامتی انسان را که ریشه در حیثیت ذاتی او دارند، نادیده گرفت.

حق صحت شامل یک سلسله حقوق فردی است

انسان حق دارد که در محیط و جامعه سالم و امن زندگی کند؛ زیرا برخورداری از محیط زندگی و اجتماع سالم، لازمه رشد و بالندگی انسان است. دولت ها موظف اند تا حد امکان محیط سالم را فراهم کنند تا شهروندان آن ها بتوانند در چنین محیطی، حیاتی همراه با صحت و سلامتی و رفاه داشته باشند. توضیح این که، دولت ها مکلف هستند برای تحقق صحت و سلامت عمومی سیستم صحتی برنامه ریزی شده، مؤثر و یکپارچه ای را در سطح ملی تأسیس نماید. البته این سیستم صحتی همگانی باید به گونه ای استقرار یابد که همگان بتوانند از فرصت های برابر جهت بهره مندی از عالی ترین سطح صحت و سلامت برخوردار باشند. از جمله این فرصت ها می توان به دسترسی به دواهای اساسی، خدمات و مراقبت های درمانی و وقایوی اساسی، پیشگیری، درمان و کنترل امراض اشاره کرد.¹⁰

رعایت اصل عدم تبعیض و انصاف در توزیع مناسب و عادلانه امکانات و خدمات صحتی

این امر نقش مهم جهت نیل به استاندارد بالاتر خدمات صحتی دارد. اصل منع تبعیض، از اصول بنیادین در نظام بین المللی حقوق بشر بوده، چنانچه در ماده ۲ میثاق حقوق مدنی و سیاسی هم اشاره شده است، که دولت های عضو باید حقوق مندرج در میثاق را بدون تبعیض از هر حیث برای همه تضمین کنند. در این میان برخی گروه ها مستحق رفتار ترجیحی نیز می باشند و نیازهای آنها باید مورد توجه خاص قرار گیرد؛ از جمله زنان، کودکان، افراد سالخورده و معلولان.¹¹

3- جایگاه و اهمیت حق صحت

در این مبحث ابتدا در مورد جایگاه و اهمیت حق صحت در نظام حقوقی افغانستان پرداخته و بعداً در مورد اهمیت و جایگاه این حق در اسلام خواهیم پرداخت.

الف - حق صحت در نظام حقوقی افغانستان

• قوانین اساسی قبلی افغانستان

برای نخستین بار به حق صحت و سلامتی افراد در افغانستان در سال 1343 توجه صورت گرفت. چنانچه در ماده 36

9- جریده رسمی، قانون ادویه، شماره مسلسل 963، 1387، ماده 37.

10- <https://iranhr.net/fa/articles/2776> تاریخ دریافت، 1397/8/20

11- <https://www.kar-online.com/node/11642> تاریخ دریافت، 1397/8/20

قانون اساسی این سال چنین تصریح گردید: «دولت موظف است در حدود توان خود وسایل وقایه از امراض و علاج آن را به صورت متوازن برای همه افغانها تهیه کند. هدف دولت در این ساحه رسیدن به مرحله ایست که در آن تسهیلات صحی مناسب برای تمام افراد افغانستان فراهم گردد».

و اما باید گفت که حق صحت برای بار نخست در بند 4 ماده 29 قانون اساسی سال 1359 به رسمیت شناخته شد. این ماده چنین بیان می دارد: «برای اتباع جمهوری دموکراتیک افغانستان حقوق و آزادی های دموکراتیک ذیل تامین و تضمین می گردد:...

4- حق وقایه صحت و تامينات اجتماعي

دولت جهت انكشاف شبکه های موسسات حفظ الصحة دولتي و در صورت امکان توسعه خدمات رایگان طبي، بهبود تامينات اجتماعي زحمت كشان در صورت از دست دادن قدرت كار و در كهن سالي و همچنين در صورت از دست دادن متكفل برای اعضای خانواده تدابير اتخاذ می نماید».

قانون اساسی سال 1366 نیز به این حق توجه خاص نموده و در ماده 57 خویش چنین تذکر داده است: «اتباع جمهوری افغانستان دارای حق صحت و تامينات اجتماعي می باشند. دولت از طريق توسعه همه جانبه و متوازن سيستم خدمات طبي سراسري ملی، توسعه شفاخانه ها، مراکز صحي، پرورش دوكتوران طب و کارمندان خدمات طبي، جلوگیری از امراض همگانی، توسعه خدمات صحي رایگان، تنظيم و تشويق خدمات طبي خصوصي، بهبود تامينات مادي برای كهن سالان، معلولين جنگ و كار و بازماندگان شهدا تدابير لازم اتخاذ می نماید».

به دلیل اهمیت حق صحت به عنوان حیاتی ترین و اساسی ترین حق افراد، امروزه قوانین و مقررات مختلف در افغانستان به این مساله پرداخته و آن را مورد حمایت خویش قرار داده است؛ که در این مقام به آنها ذیلاً پرداخته می شود:

قانون اساسی سال 1382

قانون اساسی فعلی افغانستان که در ماه جدی سال 1382 در 12 فصل و 162 ماده از جانب لویه جرگه در کابل تصویب گردید، در فصل دوم خویش به حقوق و آزادی های افراد پرداخته و از آن ها تحت عنوان حقوق اساسی و وجایب اتباع یاد کرده است. این قانون اساسی در مورد حق صحت چنین صراحت دارد: دولت وسایل وقایه و علاج امراض و تسهیلات صحی رایگان را برای همه اتباع مطابق به احکام قانون تامین می نماید. دولت تاسیس و توسعه خدمات طبي و مراکز صحي خصوصي را مطابق به احکام قانون تشويق و حمايت می کند. دولت به منظور تقويت تربيت بدني سالم و انكشاف ورزشهای ملی و محلی تدابير لازم اتخاذ می نماید.¹²

همچنان قانون اساسی متذکره در جای دیگری چنین مشعر است: دولت به منظور تنظيم خدمات طبي و مساعدت مالي برای بازماندگان شهدا و مفقودين و برای بازتواني معلولين و معيوبين و سهم گیری فعال آنان در جامعه، مطابق به احکام قانون، تدابير لازم اتخاذ می نماید.¹³

12- جریده رسمی، قانون اساسی، 1382، م 52.

13- همان، م 53.

با توجه به مواد متذکره می توان گفت که حق صحت در قانون اساسی افغانستان به عنوان یکی از حقوق بنیادین و اساسی افراد شناخته شده و دولت هم جهت تحقق آن خود را مکلف دانسته تا آن را مورد حمایت و پشتیبانی خویش قرار دهد.

قانون صحت عامه

قانون صحت عامه افغانستان در سال 1388 در 8 فصل و 34 ماده از جانب شورای ملی تصویب شده است. هدف اصلی وضع این قانون را وقایه و علاج امراض و فراهم نمودن تسهیلات صحتی رایگان برای همه اتباع کشور، تامین و توسعه خدمات طبی و مراکز صحتی خصوصی، اجرای برنامه های موثر صحتی در ساحات مختلف صحت عامه اعم از عرضه مناسب خدمات طبی و وقایوی و معالجوی، بهبود حفظ الصحه فردی و محیط زیست، جلوگیری از شیوع امراض ساری کنترل و امحای آن، حمایه صحت طفل و مادر و فراهم نمودن شرایط مناسب صحتی کار در موسسات تولیدی و خدماتی کشور تشکیل می دهد.¹⁴

قانون متذکره در ماده پنجم خویش جهت تامین حق صحت اتباع کشور، اتخاذ تدابیر ذیل را بر عهده وزارت صحت عامه کشور گذاشته است:

1. تدابیر وقایوی به منظور جلوگیری و کاهش شیوع امراض ساری و انتانی با توجه بیشتر به تامین صحت طفل و مادر.
2. عرضه کمک های اولیه خدمات طبی و وقایوی و معالجوی.
3. تدابیر جهت تامین خدمات طب وقایوی و حفظ الصحه محیط زیست برای کارکنان در ادارات دولتی و غیر دولتی.
4. مراقبت از شبکه های آبرسانی و آب آشامیدنی و مواد غذایی دارای کیفیت صحتی و دوا با کیفیت برای اتباع کشور.
5. پیشبرد تعلیمات صحتی و اشاعه معلومات و آگاهی جهت بهبود سطح سلامت فردی و وقایه از امراض مهلک ساری.
6. توسعه و انکشاف تسهیلات صحتی کلینیک ها، شفاخانه ها، مراکز صحتی و دواخانه ها.
7. تهیه و تدارک تجهیزات طبی و مواد دوا برای جهت رفع نیازمندی های صحتی اتباع کشور و فراهم نمودن تسهیلات صحتی در زمینه.
8. توسعه و تکامل نظام تربیه کارکنان طبی، بلند بردن سویه تخصصی طبیبان و انکشاف تحقیقات علمی در ساحات مختلفه طب وقایوی و معالجوی.
9. طرح اساسات علمی حفظ الصحتی در مورد تغذی مردم.

14- جریده رسمی، قانون صحت عامه، شماره مسلسل 1004، 1388، م 1.

10. طرح اساسات علمی حفظ الصحوی در مورد تامین صحت باروری، اطفال و مادران.

11. تشریک مساعی تاسیسات دولتی و غیر دولتی به منظور رفع معضلات صحتی در ساحه عرضه کمک های صحتی اولیه و خدمات صحتی.

قانون محیط زیست

قانون محیط زیست افغانستان در 9 فصل و 78 ماده در سال 1385 از جانب شورای ملی تصویب گردیده است. هدف اصلی و عمده وضع این قانون را حفاظت صحت بشری، حیوانی و نباتی و بهبود وضع معیشت آنها تشکیل می دهد.¹⁵ بر اساس این قانون، هیچ شخصی (حقیقی و حکمی) حق ندارد و نمی تواند که برای محیط زیست صدمه رساننده و آن را آلوده نمی نماید و در نتیجه صحت و سلامتی موجودات زنده را در کشور به مخاطره مواجه سازد. چنانچه در بند 1 ماده 8 قانون متذکره آمده است که هیچ شخصی حق ندارد که باعث آلودگی زیاد محیط زیست گردد. هرگاه مطابق به احکام این قانون مقداری از آلودگی امر مجاز یا اصلاً اجتناب ناپذیر باشد، در آن صورت مکلف است تا آنرا به حداقل ممکن کاهش بدهد. حدود آلودگی زیاد در لوایح جداگانه مشخص می گردد.

مقررۀ مراکز صحتی خصوصی

این مقررۀ در 7 فصل و 53 ماده در سال 1391 از جانب شورای وزیران افغانستان به تصویب رسیده است. هدف اصلی تصویب مقررۀ متذکره را عرضه خدمات صحتی، دسترسی اتباع کشور به خدمات صحتی، تاسیس، تنظیم و انسجام امور مربوط به مراکز صحتی خصوصی ای که خدمات صحتی را برای مردم عرضه می نمایند¹⁶ و سایر موارد تشکیل می دهد. این مقررۀ همچنان برای آن که حق صحت اتباع را بهتر مورد حمایت قرار داده باشد در فصل پنجم خویش به مکلفیت های مراکز صحتی خصوصی پرداخته و آن ها ملزم دانسته تا مطابق آن عمل نمایند.

مقررۀ حمایت و تقویت تغذی طفل با شیر مادر

مقررۀ حمایت و تقویت تغذی طفل با شیر مادر در فصل و 28 ماده در سال 1387 به تصویب شورای وزیران افغانستان رسیده است. این مقررۀ که جهت تامین صحت و سلامتی جسمی و روحی طفل و مادر وضع گردیده است،¹⁷ به عنوان یکی از مقررۀ های مهم در کنار سایر قوانین و مقررات در عرصه تامین حق صحت در کشور شناخته می شود.

مقررۀ کاهش و جلوگیری از آلودگی هوا

مقررۀ کاهش و جلوگیری از آلودگی هوا که در 6 فصل و 47 ماده در سال 1388 از جانب شورای وزیران جمهوری اسلامی افغانستان تصویب گردیده است؛ یکی از اهداف وضع آن را جلوگیری از اثرات سوء هوای آلوده بالای صحت انسان و سلامت محیط زیست تشکیل می دهد. این مقررۀ نیز در کنار قواعد و مقرراتی که قبلاً به آن ها پرداخته شد، تضمین کننده و حمایت کننده حق صحت افراد در کشور ما می تواند باشد.

15- جریده رسمی، قانون محیط زیست، شماره مسلسل 912، 1385، م 2.

16- جریده رسمی، مقررۀ مراکز صحتی خصوصی، شماره مسلسل 1084، 1391، م 2.

17- جریده رسمی، مقررۀ حمایت و تقویت تغذی با شیر مادر، شماره مسلسل 974، 1387، م 2.

سایر قوانین و مقررات

برای تحقق بهتر حق صحت در افغانستان در کنار قوانین و مقرراتی که قبلاً به آن پرداخته شد، قوانین و مقررات ذیل نیز مورد استفاده قرار می گیرد: قانون طب عدلی مصوب 1387، قانون ادویه مصوب 1387، مقرر دواخانه ها مصوب 1385، مقرر تولید و توزیع ادویه و لوازم طبی مصوب 1385، مقرر لابرتوار های طبی شخصی مصوب 1385، مقرر کلینیک های اکسریز شخصی مصوب 1385، مقرر کنترل مواد مخرب لایه اوزون مصوب 1385، مقرر ارزیابی اثرات محیط زیستی مصوب 1386، مقرر واکسین ها و محصولات معافیتی مصوب 1389 و غیره.

ب- حق صحت در اسلام

هر چند در نظام بین المللی نخستین اشارات به مسئله صحت و سلامتی در ماده ۵۵ منشور سازمان ملل متحد صورت گرفت¹⁸ و حق صحت به عنوان یک حق بشری برای اولین بار در سال 1946 در اساسنامه سازمان صحت جهانی به رسمیت شناخته شد. و همچنان در سال 1948 اعلامیه جهانی حقوق بشر، در بند 1 ماده 25 خویش در کنار خوراک، پوشاک، مسکن و خدمات اجتماعی ضروری، صحت را به عنوان جزء شرایط حد اقلی اقتصادی و اجتماعی برای معیاری شدن و مناسب شدن زندگی و رفاه و سلامتی هر فرد دانسته است؛ اما مهمترین سند بین المللی در این زمینه، میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی 1966 است که در ماده 12 خود به موضوع حق صحت پرداخته و چنین بیان می دارد:

1- کشورهای عضو این میثاق، حق هر فرد را به بهره مندی از عالی ترین سطح قابل حصول صحت جسمی و روانی به رسمیت می شناسند.

2- اقداماتی که دولت های عضو این میثاق باید برای حصول کامل این حق اتخاذ کنند، شامل اقدامات ضروری برای تامین امور ذیل خواهد بود:

الف- تقلیل میزان مرده متولد شدن نوزادان و مرگ و میر کودکان و رشد سالم آنان.

ب- بهبود بهداشت محیط و بهداشت صنعتی از تمامی جهات.

ج- پیشگیری، معالجه و کنترل بیماری های فراگیر، بومی، شغلی و دیگر بیماری ها.

د- ایجاد شرایط مناسب برای تامین خدمات طبی در مواقع ابتلای بیماری).¹⁹

و اما از آنجا که صحت و سلامتی انسان به عنوان یکی از مهم ترین و با ارزشترین خوبی ها و نعمات خداوندی در این دنیا محسوب می شود؛ دین مبین اسلام به آن حدود بیشتر از 1400 سال قبل توجه خاص خویش را به آن نه به عنوان یک موضوع شخصی و اخلاقی بلکه به حیث یک حکم شرعی مبذول داشته است.²⁰

دین مبین اسلام که رهنمای مطمئن انسان ها در تمامی ابعاد زندگی می باشد، در باره اصول کلی صحت و سلامتی دستوراتی متعددی دارد. قرآن کریم برخی امور را حرام و بعضی دیگر را مباح و حلال دانسته است که به طور مسلم، تمامی

18- <https://iranhr.net/fa/articles/2776/> تاریخ دریافت، 1397/8/20

19- سمیرا، منتقی و دیگران، ماهیت حق بر سلامت و جایگاه دولت در تحقق آن، پژوهشنامه حقوق اسلامی، سال هجدهم، شماره دوم، 1396، ص 128.

20- <http://www.eslahonline.net/?p=15194> تاریخ دریافت، 1397/8/20

این دساتیر و احکام بنابر حکمت خاص خود و با توجه به وضع جسم و جان انسان تشریح شده‌اند. هر آنچه که در قرآن کریم، حرام شناخته شده است، بی‌شک از لحاظ مادی یا معنوی برای مردم زیان‌بار بوده و هر آن چیزی که از آن به حلال و مباح یاد می‌شود، بر صحت جسم و روح تأثیرگذار است. چنانچه خداوند منان در کلام پاک خویش آدمی را از زیاده روی در تغذیه نهی کرده و فرموده است:

«كُلُوا وَ اشْرَبُوا وَ لَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ».²¹

ترجمه: بخورید و بنوشید؛ اما اسراف نکنید که خداوند اسراف کنندگان را دوست ندارد.

این آیه بیان می‌دارد که همواره باید غذا و نوشیدنی حلال و پاکیزه بدون تجاوز از حدود آن خورده و نوشیده شود؛ زیرا خداوند متعال هیچ کسی را که از حدودش تجاوز کند، دوست ندارد. 22. آیه متذکره از مهم‌ترین دستورات صحتی اسلام است و بنابر تحقیقات دانشمندان نیز سرچشمه بسیاری از بیماری‌ها، مصرف اضافی غذا بوده که در واقع، بار سنگینی برای قلب و دیگر دستگاه‌های بدن ایجاد کرده و زمینه‌ای برای شروع انواع ناراحتی‌های جسمی می‌باشد.

قرآن کریم در جای دیگری نیز چنین می‌فرماید:

«إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَ يُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ».²³

خداوند توبه کنندگان را دوست دارد و پاکان را نیز دوست دارد. همچنان می‌فرماید:

«وَ أَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا».²⁴

ترجمه: از آسمان آبی فرو فرستادیم که پاک و پاک کننده است.

در حقیقت، تاکید اسلام برای وضو گرفتن پیش از هر نماز واجب و مستحبی در شبانه روز و یا غسل‌های واجب و مستحب، دلیل محکمی بر اهمیت پاکیزگی و نظافت، در آموزه‌های اسلام است.²⁵

در اسلام مقام صحت در مرتبه بعد از ایمان و باور به خداوند جل جلاله قرار داده شده و پیامبر اکرم صلی الله علیه و سلم نیز در روایت‌های مختلفی به این امر مهم اشاره داشته و فرموده اند: پس از نعمت باور و ایمان به خداوند مهربان، نعمتی هم‌تا و هم‌سنگ صحت به انسان ارزانی داده نشده است. همچنان می‌فرمایند: ایمان و صحت را از خداوند جل جلاله بخواهید؛ زیرا که هیچ چیزی پس از ایمان و صحت ارزشمندتر نیست. در جای دیگری نیز چنین می‌فرمایند:

«مَنْ أَصْبَحَ مِنْكُمْ آمِنًا فِي سِرْبِهِ مُعَافًى فِي جَسَدِهِ عِنْدَهُ قُوَّةٌ يَوْمَهُ فَكَأَنَّمَا حِيزَتْ لَهُ الدُّنْيَا».²⁶

ترجمه: اگر کسی از شما در حالی صبح را آغاز کند که از جان خویش ایمن بوده و تندرست باشد و آنچه را که برای

21- سوره الاعراف، آیه 31.

22- عایض بن عبدالله، تفسیر میسر، مترجمان: عبدالمجید صمیم، فضل الرحمن فقیهی و عبدالرؤف مخلص، انتشارات شیخ الاسلام احمد جام، 1388، ص 316.

23- سوره بقره، آیه 222.

24- سوره فرقان، آیه 48.

25- <https://donyak.com/2018/10/19/> سلامتی و-حفظ-تندرستی-در-دین-مبین-اسلام/ تاریخ دریافت، 1397/8/20

26- ابو عیسی محمد، الترمذی، سنن ترمذی، بیروت، دارالکتب العلمیه، بی تا، ش 2346، ص 574.

مصرف روزانه کفایت می کند داشته باشد، گویی چنان است که دنیا با تمام جوانبش برای او جمع شده است. 27.
 هکذا در جای دیگری این چنین می فرمایند: دو نعمت هستند که بسیاری از مردم از توجه به آنها غافل اند، یکی صحت و دیگری فراغت. 28.

همچنان آنحضرت صلی الله علیه و سلم در یک حدیث دیگر چنین می فرمایند:
 «إِنَّ أَوَّلَ مَا يُسْأَلُ عَنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ - يَعْنِي الْعَبْدَ مِنَ النَّعِيمِ - أَنْ يُقَالَ لَهُ: أَلَمْ نُصَحِّ لَكَ جِسْمَكَ، وَنُرْوِّبِكَ مِنَ الْمَاءِ الْبَارِدِ». 29.
 ترجمه: اولین نعمتی که روز قیامت از هر انسان در مورد آن پرسیده می شود همانا نعمت صحت است طوری که برایش گفته می شود آیا ما برایت جسم سالم نداده بودیم؟ و آیا ترا از آب سرد و زلال سیراب ننموده بودیم؟.
 اهمیت صحت را در اسلام نیز از اینجا میتوان درک کرد که صحت و یا تندرستی یگانه وسیله بهتر انجام دادن تمام تکالیف شرعی و دینی است، چون انسان مریض نمی تواند بصورت صحیح نماز بخواند، و همچنین انسان مریض توانائی گرفتن روزه رمضان، و ادا نمودن حج خانه کعبه، و خدمت والدین یعنی پدر و مادر را ندارد.
 خلاصه باید گفت که انسان مریض و فاقد صحت نمی تواند از عهده تکالیف شرعی و دینی به وجه نیک و احسن بیرون آید. بدون داشتن صحت و تندرستی انسان نمی تواند از عهده هرگونه کار و فعالیت دیگر اعم از صنعت و تجارت، درس و تعلیم، کمک و دستگیری مستمندان و سایر مظلومین و ستم دیدگان، و فراگرفتن سایر مهارت های فنی و حرفوی برآمده نقش فعال و مؤثر خود را در جامعه ایفا کند، چون تمام این موارد فوق در پهلوی داشتن استعداد و قابلیت های ذهنی و علمی در قدم اول به صحت و تندرستی بدنی نیز نیاز مبرم دارد. 30.

از همینجاست که پیامبر صلی الله علیه و سلم مسلمانان را به کسب نیرو و بدست آوردن قوت و توانائی تأکید و توصیه نموده مسلمان قوی و نیرومند را بر مسلمان عاجز و ناتوان برتری داده فرمودند:
 «الْمُؤْمِنُ الْقَوِيُّ، خَيْرٌ وَأَحَبُّ إِلَى اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِ الضَّعِيفِ، وَفِي كُلِّ خَيْرٍ» 31
 ترجمه: مسلمان قوی و نیرومند نزد خداوند متعال از مسلمان عاجز و ضعیف خوبتر و بهتر است.

علاوه بر موارد فوق که همه بر چگونگی توجه بیش از حد اسلام بر صحت و تندرستی دلالت دارد، دیده می شود که اسلام تداوی از امراض را نه تنها مشروع قرار داده، بلکه برای نجات از هرگونه مرض، و اعاده صحت از دست رفته در چوکات طب اسلامی دواهای را که در راس آنها قرآن و غسل قرار دارد، تجویز نموده است.

خداوند جل جلاله بنابر فضل و کرم بی پایان خود بخاطر حفظ صحت و سلامتی افراد جامعه انسانی، و سلامتی قلمرو و محیطی که انسان در آن زندگی می کند و همچنان بخاطر درمان و تداوی امراض روحی و جسمی ظاهری و باطنی که در نتیجه عدم مراعات نمودن قواعد صحی به انسان عارض می گردد، نسخه جاودانی قرآنکریم را فرو فرستاده است تا اینکه

27- ابن ماجه، قزوینی، سنن ابن ماجه، بیروت، دار ابن حزم، 2001 م، ش 4138.

28- حاکم، نیشابوری، المستدرک علی صحیحین، بیروت، دارالکتاب العربی، 1427 هـ ق، ش 7917.

29- الترمذی، همان، ش ۳۳۵۸، ص ۴۴۸.

30- <http://old.aqeedeh.com/content/1308/index/25810/chapter/43813/> تاریخ دریافت، 1397/8/18.

31- مسلم بن حجاج، نیشابوری، صحیح مسلم، بیروت، دارالطباعه العامره، بی تا، ش 2664، ص 2052.

بشریت و افراد جامعه انسانی دواهای تجویز کرده آن را مطابق به دستور و فرمان او بدون کمی و کاستی بکار برند، تا در پرتو آن بتوانند سلامت و تندرستی عقل و جان، همچنان سعادت و خورسندی خود را در دنیا و آخرت باز یابند. از همینجا است که خداوند متعال در قرآن کریم این نسخه معصوم و جاودانی و پیامبر گرامی اسلام در احادیث و روایات خود برای صحت و سلامتی انسان ها و نیز جهت جلوگیری از هجوم هرگونه امراض قواعد بسیار عمده و مهمی را که اساس علم طبابت را تشکیل می دهد، معرفی نموده است که این قواعد کلی قرار ذیل اند: حفظ صحت، پرهیز نمودن از اشیای مضر و استفراغ و یا ازاله مواد فاسد شده. 32.

قاعده حفظ صحت

در مورد قاعده حفظ صحت خداوند متعال چنین می فرماید:

«فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ». 33

ترجمه: کسانی که از شما بیمار و یا مسافر باشند اگر افطار کردند و روزه نگرفتند به اندازه آن روزها چند روز دیگری را روزه می دارند.

در این آیت مبارکه خداوند متعال برای افراد مریض و مسافر به علت مرض و سفر که هر دو در اثر زایل شدن نیروی بدنی ضعف و ناتوانی را برای انسان بار می آورد، خوردن و یا افطار نمودن روزه را بخاطر حفظ صحت و توانائی اشخاص مریض و مسافر مباح قرار داده است. در کنار آیت متذکره، دلیل دیگری برای حفظ صحت این آیه مبارکه می باشد:

« وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا ». 34

ترجمه: بخورید و بنوشید و اسراف نکنید.

پس طوری که ملاحظه می گردد خداوند متعال در این آیه مبارکه بندگان خود را امر فرموده است تا نان و غذا بخورند و آب بنوشند ولی توجه داشته باشند که غذای را که مصرف می کنند باید از معیار و کیفیت بهتری برخوردار بوده، برای سود و منفعت بدن ایشان تمام شود؛ زیرا در صرف غذا هرگاه معیار و مقدار خاص در نظر گرفته نشود، اسراف شمار می گردد و اسراف برای صحت انسان مضر می باشد. 35.

دوم- پرهیز نمودن از اشیای مضر

اساس این قاعده آیه مبارکه ذیل می باشد که خداوند متعال در مورد وضوء فرموده است:

وَإِنْ كُنْتُمْ مَّرْضَىٰ أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا. 36

ترجمه: اگر شما مریض یا مسافر بودید و یا اینکه از قضای حاجت و یا رفع حاجت برگشتید، و یا اینکه با زنان و

32- <http://www.saqafat.net/detailview/article/5-32> تاریخ دریافت، 1397/8/18.

33- سوره بقره، آیه 184.

34- سوره الاعراف، آیه 31.

35- <http://old.aqeedeh.com/content/1308/index/25811/chapter/43815/> تاریخ دریافت، 1397/8/22.

36- سوره النساء، آیه 43.

همسران تان نزدیک شدید و در همه این احوال آب مورد نیاز را نیافتید، پس با خاک پاک تیمم کنید. خداوند جل جلاله در این آیه مبارکه برای مریض در صورتی که استعمال آب به ضرر وی تمام شود، تیمم با خاک را مشروع قرار داده است و این عمل دلیل واضحی است بر مشروعیت پرهیز کردن از استعمال هرگونه اشیای مضر و زیان‌آور. در تعلیمات والای پیامبر صلی الله علیه و سلم نیز مثال‌ها و نمونه‌های متعددی را در ارتباط پرهیز نمودن از اشیای مضر دیده می‌شود، که از آن جمله میتوان یک نمونه آنرا را ذکر کرد و آن عبارت است از توصیه جوادانی آنحضرت صلی الله علیه و سلم در مورد شیوه برخورد با وبا های مهلک و کشنده. چنانچه امام بخاری در کتاب طب صحیح البخاری از عبد الله بن عامر روایت می‌کند که خلیفه مسلمین عمر بن الخطاب بصوب شام حرکت کرد و زمانی که در منطقه‌ای بنام «سرغ» رسید خبر شد که در سرزمین شام «طاعون» یعنی مرض وبا پیدا شده است. در نتیجه رسیدن این خبر او متحیر شد که چه کاری را انجام دهد؟ آیا بعد از پیمودن مسیر طولانی دوباره به طرف مدینه برگردد و یا اینکه به مسیر خود ادامه داده و داخل سرزمین شام شود؟. صحابی مشهوری بنام عبد الرحمن بن عوف با ارائه نمودن حدیثی این تردد و تحیر عمر بن خطاب را رفع نموده، گفت: من از پیامبر صلی الله علیه و سلم در چنین مورد حدیثی را شنیدم که فرمودند:

«إِذَا سَمِعْتُمْ بِهِ بِأَرْضٍ فَلَا تَقْدَمُوا عَلَيْهِ، وَإِذَا أُوقِعَ بِأَرْضٍ، وَأَنْتُمْ بِهَا فَلَا تَخْرُجُوا فِرَارًا مِنْهُ».

ترجمه: شما زمانی که از بروز مرض وباء در یکی از سرزمین‌ها مطلع شدید پس از رفتن و ورود به آن سرزمین خود داری کنید و اگر در سرزمینی که شما زندگی می‌کنید وباء بیاید از آن سرزمین بیرون نشوید. 37سوم- استفرغ و یا ازاله مواد فاسد شده.

اساس قاعده فوق این آیه مبارکه است که خداوند متعال در مورد جواز و مباح بودن تراشیدن موی سر برای آن حجاج و یا زائر خانه خدا که از ناحیه سر در تکلیف و اذیت باشد، فرموده است:

«فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ». 38

ترجمه: اگر کسی از شما بیمار شد یا ناراحتی در سرداشت و محتاج شد تا موی سرش را بتراشد، باید که فدیة بدهد از قبیل روزه یا صدقه و یا گوسفندی. پس طوری که ملاحظه می‌گردد خداوند متعال در این آیت برای انسان مریض و شخصی که از ناحیه سر و موی‌های خود تکلیف و مشکلی داشته باشد، اجازه می‌دهد تا بخاطر نجات یافتن از مواد مضر که سبب پیداشدن خارش و تکلیف شده است، موی سر خود را بتراشد.

پس از تمامی موارد فوق این حقیقت برملا می‌گردد که اسلام در پهلوی عنایت و توجه خاصی که به روح و روان انسان نموده است، جسم و بدن انسان را نیز نادیده نگرفته، و برای سلامتی هردو در چوکات تعالیم والای قرآن و سنت، احکام و شرایع خاصی را وضع کرده است که در صورت تطبیق و عملی نمودن آن انسان میتواند سلامتی ظاهری و باطنی، روحی و بدنی‌اش را حفظ کند.

37- <http://old.aqeedeh.com/content/1308/index/25811/chapter/43816/> تاریخ دریافت، 1397/8/22.

38- سوره بقره، آیه 196.

نتیجه گیری

امراض و بیماری های مختلف جسمی و روانی از بدو پیدایش بشر وجود داشته و نمونه های مختلف آن همواره در حال تحول و گسترش می باشد. هیچ فردی، از هیچ طبقه ای اقتصادی- اجتماعی خاصی، در مقابل آن ها مصونیت نداشته، که این موضوع یکی از چالش های اساسی دامنگیر صحت و تهدید کننده تندرستی و سلامتی بشر شناخته می شود. صحت و سلامتی جز اساسی حقوق بشر بوده، به نحوی که از شاخصه های اصلی جامعه ایده آل، داشتن وضعیت سلامت مطلوب می باشد و جوامع انسانی بدون تضمین و حمایت آن نمی توانند بقاء و استمرار خود را حفظ نمایند. صحت و سلامتی همواره عاملی مهم در رفاه و کرامت انسانی بوده و یکی از بنیادین افراد شمرده شده و دولت ها مکلف اند تا این حق را مورد تضمین و حمایت خویش قرار دهند.

حق صحت از اهمیت بالایی برخوردار بوده؛ زیرا وابسته به پیش شرط های فراوانی از جمله دسترسی به آب آشامیدنی سالم، تأمین دوا و تجهیزات طبی، تغذیه سالم، مسکن مناسب، هوای پاک و ... می باشد و تمامی افراد از این حق بدون هیچگونه تبعیضی از نظر جنس، سن، رنگ، پوست، ملیت، نژاد، زبان، دین، دیدگاه سیاسی و موارد مشابه بصورت برابر بهره مند شده می توانند.

حق صحت که در نظام حقوقی افغانستان برای نخستین بار در سال 1343 در زمان ظاهر شاه به رسمیت شناخته شد و طول تاریخ پیشرفت های عظیمی در جهت تحقق و حمایت آن از جانب حکومت های مختلف در کشور صورت گرفته است و با توجه به اهمیت و نقش ارزنده آن در تحقق سایر حقوق بشری، قوانین و مقررات متعددی جهت تضمین و حمایت آن وضع گردیده است. و اما از آنجا که صحت و سلامتی انسان به عنوان یکی از اساسی ترین و با ارزشترین خوبی ها و نعمت های خداوندی در این دنیا محسوب می شود، دین مبین اسلام به آن حدود بیشتر از 1400 سال قبل توجه خاص خویش را به آن نه به عنوان یک موضوع شخصی و اخلاقی بلکه به حیث یک حکم شرعی مبذول داشته و قرآن کریم و احادیث پیامبر بزرگ اسلام در جاهای متعدد به این امر مهم اشاراتی داشته است.

منابع

- 1- القرآن کریم.
- 2- الترمذی، ابو عیسی محمد، بی تا، سنن ترمذی، بیروت، دارالکتب العلمیه.
- 3- تعدادی از علمای جید ریاست ارشاد و انسجام مساجد وزارت ارشاد، 1393، حج و اوقاف، جایگاه صحت در اسلام، بخش صحت بنیاد آغا خان در افغانستان.
- 4- جریده رسمی، 1382، قانون اساسی.
- 5- جریده رسمی، 1385، قانون محیط زیست، شماره مسلسل 912.
- 6- جریده رسمی، 1387، قانون ادویه، شماره مسلسل 963.
- 7- جریده رسمی، 1387، مقررہ حمایت و تقویت تغذی با شیر مادر، شماره مسلسل 974.
- 8- جریده رسمی، 1388، قانون صحت عامه، شماره مسلسل 1004.

- 9- جریده رسمی، 1391، مقررہ مراکز صحتی خصوصی، شماره مسلسل 1084.
- 10- رحیمی، غلام رضا، 1389، مجله دانشکده پیراپزشکی ارتش جمهوری اسلامی ایران، سال پنجم، شماره 1.
- 11- شکوهمند، احمد شاه، 1396، طبابت و اخلاق، کابل، مطبعه النخيل.
- 12- عایض بن عبدالله، 1388، تفسیر میسر، مترجمان: عبدالمجید صمیم، فضل الرحمن فقیهی و عبدالروف مخلص، انتشارات شیخ الاسلام احمد جام.
- 13- عباسی، محمود و دیگران، 1393، مفهوم و جایگاه حق بر سلامت در نظام حقوقی ایران، فصلنامه حقوق پزشکی، سال هشتم، شماره سی ام.
- 14- عبدی، یاسین و احمد کتابی رودی، بی تا، جایگاه حق بر سلامت در اسلام و حقوق بین الملل، فصلنامه تامین اجتماعی، سال دوازدهم، شماره 44.
- 15- عمید، حسن، ۱۳۸۹، فرهنگ عمید، چاپ دوم، تهران: نشر فرهنگ اندیشمندان.
- 16- فرهنگ واژه یاب دهخدا، 1397/8/10، واژه صحت، تاریخ دریافت.
- 17- قزوینی، ابن ماجه، 2001 م، سنن ابن ماجه، بیروت، دار ابن حزم.
- 18- کوبکی سقی، فاطمه، 1395، قابلیت دادخواهی حق بر سلامت در نظام حقوق بین الملل، فصلنامه حقوق پزشکی، سال دهم، شماره سی و هفتم.
- 19- متقی، سمیرا و دیگران، 1396، ماهیت حق بر سلامت و جایگاه دولت در تحقق آن، پژوهشنامه حقوق اسلامی، سال هجدهم، شماره دوم.
- 20- نیشابوری، حاکم، 1427 هـ ق، حاکم، المستدرک علی صحیحین، بیروت، دارالکتاب العربی.
- 21- نیشابوری، مسلم بن حجاج، بی تا، صحیح مسلم، بیروت، دارالطباعه العامره.
- 22- <http://old.aqeedeh.com/content/1308/index/25810/chapter/43813/> تاریخ دریافت، 1397/8/18.
- 23- <http://old.aqeedeh.com/content/1308/index/25811/chapter/43815/> تاریخ دریافت، 1397/8/22.
- 24- <http://old.aqeedeh.com/content/1308/index/25811/chapter/43816/> تاریخ دریافت، 1397/8/22.
- 25- <http://www.eslahonline.net/?p=15194> تاریخ دریافت، 1397/8/20.
- 26- <http://www.saqafat.net/detailview/article/5> تاریخ دریافت، 1397/8/18.
- 27- <https://iranhr.net/fa/articles/2776> تاریخ دریافت، 1397/8/20.
- 28- <https://iranhr.net/fa/articles/2776/> تاریخ دریافت، 1397/8/20.
- 29- <https://www.kar-online.com/node/11642> تاریخ دریافت، 1397/8/20.